

הרב ראובן חיים קליין

ביתר עילית

בעמחה"ס המקום מרחק, לחם ממרחק, ועוד

מאי דמיון בנ"י למלאכים בתפלה וימים נוראים

גדר בחירה אצל המלאכים

הנה מצינו דלענין תפילה יש דמיון בין בנ"י למלאכי השרת בכמה מקומות דאנו אומרים בקדושה קק"ק וגם אומרים בשכמל"ו כמו המלאכים. וגם איתא בגמ' (ברכות י:) המתפלל צריך שיכוין את רגליו שנאמר "ורגליהם רגל ישרה" (יחזקאל א:ז) ופסוק זה נאמר על המלאכים. וכן מצינו בשו"ת מהרש"ם שיק (או"ח ס' כ"ח) שטעם לבישת ה'קיסל' הוא להידמות למלאכי השרת (לכן פסק דחתן בשנה ראשונה שמשסתמא לא הגיע לגיל כ' אינו לובש 'קיסל' משום שאינו דומה למלאך כיון שאין דעתו צלולה כ"כ עדיין). ויש לעיין דמה ענין מלאכי השרת אצל תפלת בני ישראל הלא חילוק גדול יש שבבני אדם איכא כח הבחירה ביצה"ט ויצה"ר ואפשר להם לעשות טוב או רע משא"כ למלאכים אין שום בחירה אלא שלוחי רחמנא לגמרי ניהו? ואתממה מהו הדמיון בין ישראל העומד בתפילה למלאכי השרת הלא חילוק גדול יש ביניהם?

אין יצה"ר במלאכי עליון

באו נחתנינו ונסלקינו לבירא עמיקתא לברר אם יש בחירה למלאכי מעלה או לאו. והנה ענין הבחירה הוא שיש בידו לבחור בין יצר הטוב ליצר הרע וא"כ לכאורה אם אין לו יצה"ר בכלל אז לא שייך גביה ענין הבחירה. ומצינו בכמה מקומות בדברי חז"ל שאין יצה"ר אצל מלאכי עליון. וזה יצאה ראשונה שאברהם אבינו אמר למלאכים שבאו לבקרו "ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אחר תעברו" (בראשית יח:ה) ודרש המדרש

(ב"ר פמ"ח סי"א) וכו"ה ברש"י אמר רבי חמא "לבבכם" אין כתיב כאן אלא "לבכם" מגיד שאין יצר הרע שולט במלאכים. פשר הדבר דמילת "לבבכם" משמע בשתי יצריך ביצר הטוב וביצר הרע (כדאיתא במתני' בפרק בתרא דברכות עה"פ "ואהבת וגו' ככל לבבכם") ומדכתב "לבכם" ולא "לבבכם" משמע שאין להם שתיים כי אם יצר אחד ומכאן שאין יצה"ר שולט ביניהם. ובדרדמי לזה איתא בשבת (פח:—פט.) בזה"ל ואריב"ל בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה וכו' חמדה גנוזה שגנוזה לך וכו' תנה הודך על השמים וכו' א"ל הקב"ה למשה החזיר להן תשובה וכו' אמר לפניו רבש"ע תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה וכו' לא תרצח לא תנאף לא תגנוב קנאה יש ביניכם יצר הרע יש ביניכם מיד הודו לו להקב"ה וכו' ע"כ. היוצא מזה שאין יצה"ר אצל המלאכים ואם אין יצה"ר אצלם לכאורה אין אצלם כח הבחירה.

והדבר בא לידי ביטוי בספר תולדות יצחק (בראשית א:כו) להגר"י קארו שכתב במילים הללו: והמלאכים אינן בעלי בחירה אלא כאלו בטבע עושים פעולותיהם. ולפי שאין יש בעל בחירה אלא הקדוש ברוך הוא ורצה לעשות כבוד למין האנושי עשהו בעל בחירה כמוהו. ולכן יש לו יצר טוב ויצר רע שמי שאין לו בחירה אין לו יצר טוב ויצר רע שהמלאך כלו יצר טוב והבעל חי כלו יצר רע פירוש שהמלאך כלו שכלי והבעל חי כלו חומרי. עד כאן מפרי עט מילולו. נמצא שענין הבחירה תלוי במציאות יצה"ט ויצה"ר ומאחר שאין למלאכים יצה"ר לכאורה אין להם בחירה.

רועדים ביום הדין? גם מו"ר הגר"י סורוצקין שליט"א (רנת יצחק מועדים מוסף ר"ה) דייק מלשון התפילה בר"ה "היום הרת עולם וכו' כל יצורי עולמים" דמשמע שכולל גם את המלאכים. והקשה מו"ר הגר"י ס שליט"א דהלא כתבו התוס' (ערכין י:) ושיטמ"ק (שם) דרק בני אדם אינם אומרים שירה בר"ה ויה"כ משום שספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו אבל המלאכים כן אומרים שירה וקשיא דגם עליהם יש דין?

[עוד מצינו שהמלאך אמר לאברהם אבינו ע"ה (בראשית יח:י) "שוב אשוב אליך כעת חיה והנה בן לשרה אשתך" ופרש"י שם ש"שוב אשוב" קאי על הקב"ה והמלאך אמר כן בשליחותו יתברך. וביאר הרמב"ן דבעכצ"ל כן דהא לא מצינו ששב המלאך לאברהם אבינו אבל הקב"ה שב לו שנאמר "וה' פקד את שרה כאשר דבר" (בראשית כא:א) ואח"כ כתיב "ויאמר ה' אל אברהם" (בראשית כא:ב). אך בפירוש הטור הארוך עה"ת (בראשית יח:י) כתב ש"שוב אשוב" קאי על המלאך לפי שידע המלאך שיחיה לשנה הבא ודלא כאלישע הנביא (מלכים ב ד:טז) שלא אמר "שוב אשוב" דכיון שהוא בשור ודם ושייך בו מיתה לא ידע בבירור שיחיה לשנה הבאה. וכע"ז כתב החזקוני שהמלאכים קיימים לעולם. וצ"ע מכל הנ"ל דמוכח שבכל שנה יש דין גם על המלאכים וגם בהם שייך מיתה. ושור"ר בדפוס אחר ברש"י עה"ת שכתב כמו החזקוני. וקשה כנ"ל. ועוד קשה כדברי הרמב"ן הנ"ל (והוא מבראשית רבה פנ"ג ס"ב). וליישב הדבר קצת אפ"ל כדברי רש"י (ספר הפרדס עמ' צג) שאותו המלאך ששב לאברהם "כעת חיה" היינו בשעת העקידה שנאמר "ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים" (בראשית כב:יא) ואמר "אל תשלח ידך אל הנער וכו'" וזה הוא אותו מלאך שבישר על לידתו לפני שנוול. ועוד ראיתי בספר אמרי דעת להג"ר מאיר

והנה המבי"ט (בית אלהים שער התפילה פ"ז) כתב לבאר ענין זה שאנו עומדים בתפילה ברגל ישרה כדי להידמות למלאכים. והוא שהמלאכים בדר"כ יש להם תפקיד מסויים אך לפעמים חריגים צריכים לעשות היפוך מתפקידם. ולמשל איתא בש"ס (פסחים קיח.-): בזה"ל דרש רבי שמעון השלוני בשעה שהפיל נבוכדנצר הרשע חנניה מישאל ועזריה לתוך כבשן האש עמד יורקמו שר הברד לפני הקדוש ברוך הוא אמר לפניו רבוננו של עולם ארד ואצנן את הכבשן ואציל לצדיקים הללו מכבשן האש אמר לו גבריאלי אין גבורתו של הקדוש ברוך הוא בכך שאתה שר ברד והכל יודעין שהמים מכבין את האש אלא אני שר של אש ארד ואקיר מבפנים ואקדיח מבחוץ ואעשה נס בתוך נס אמר לו הקדוש ברוך הוא רד באותה שעה פתח גבריאלי ואמר ואמת ה' לעולם ע"כ. נמצא שהמלאך גבריאלי שהוא ממונה על האש השתמש בכח הקירור שהוא היפוך טבעו כדי לקדש שם שמים. כן אנחנו חייבים להשתמש בשתי כוחות הפוכות יצה"ט ויצה"ר יחדו כדי לקדש שם שמים ולכן אנו עומדים ברגל ישרה לייחד צד הימין (יצה"ט) וצד השמאל (יצה"ר) לומר שאינם דבר והיפוכו אלא הכל לתכלית אחד. עכת"ד המבי"ט. ומדוקדק מתוך דברי המבי"ט שאין יצה"ר למלאכים רק שיש להם אפשרות להשתמש בכחות שעליהם אינם ממונים בדר"כ.

פחד המלאכים בימים נוראים

איברא בספר חסידים (מהדור' מק"נ ס' תק"א) כתב שבראש השנה הקב"ה דן על כל העולם כולו ואף על המלאכים. וכן אנו רגילים לומר במוסף דימים נוראים את הפיוט הנורא 'ונתנה תוקף' ובתוך דבריו אומרים "ומלאכים יחפזון וחיל ורעדה יאחזון וכו'". ויל"ע למה ועל מה נאחזו המלאכים ברעדה? ממה יש להם לפחד הלא אין להם בחירה ואין להם חטאים ולמה הם

מהו דעתו לענין הבחירה אצל המלאכים
האם חטא כזו מסוג השני בא מחמת בחירה
או לאו.]

שירת המלאכים בימים נוראים

על הקושיא היאך אומרים המלאכים שירה
בראש השנה ויוה"כ תירץ מו"ר הגר"י
סרורצקין שליט"א דדין על בני אדם הוי דין
פרטי לכל אחד אבל על המלאכים אינו אלא
דין כללי לכל העולם א"נ אין החטא שכיח
כ"כ בהם כמו ששכיח אצל בני אדם. אכן
הקשה דעדיין צ"ע דסוף סוף מדוייק מ'ונתנה
תוקף' שיש להם פחד והרי כתב הרמב"ם
(חנוכה פ"ג ה"ו) דבזמן פחד ויראה אין לומר
הלל? אלא תירץ דהאי שירה של מלאכים
היינו שיר של יום ולא הלל ועל שיר של יום
א"צ שמחה [אך לי צע"ג דהתוס' כתבו אבל
וכו' משמע דהמלאכים אמרו שירה שאין בני
ישראל אומרים ואי בשיר של יום מיירי הרי
גם אנו אומרים אותו ומטעם הגר"י הלוי
הידוע. ובין כך ובין כך דברי התוס' צע"ג
שהביאו רא"י מכאן שהמלאכים אומרים
קק"ק וגו' ברה"ו ויוה"כ וצ"ע דהלא גם אנו
אומרים כן.].

א"נ תירץ מו"ר שליט"א דהך פיוט
ד'ונתנה תוקף' לא קאי איום הדין דר"ה אלא
על הדין דביום הדין הגדול לעתיד לבא
ומש"כ "בשופר גדול יתקע" הה"ד "והיה
ביום ההוא יתקע בשופר גדול וכו'" (ישעיה
כז: יג) דקאי אימות המשיח. ומש"כ "לפקוד
על צבא מרום בדין" הה"ד "והיה ביום ההוא
יפקוד ה' על צבא המרום במרום וגו'"
(ישעיה כב: כא). וא"כ אין הכרח לומר
דמלאכים נידונים בכל ר"ה ויוה"כ רק
נידונים לעת"ל ושפיר אומרים שירה.

ישו"ר בספר שירת דוד להרה"ג דוד
גודלברג שליט"א (ימים נוראים) שתירץ
דשירת המלאכים היינו רק מצד השגת גדולת
הקב"ה משא"כ שירת בני אדם היינו מרגשי

שפירא וצ"ל שתירץ ע"פ הזוהר דאיתא שם
שג' המלאכים היו בבחינות אברהם יצחק
ויעקב והאי מלאך היה שורש נשמתו של
יצחק וכשנולד יצחק שב המלאך. אך לפי
הנ"ל צ"ע איך היה המלאך כ"כ בטוח עד
שאמר שוב אשוב אם אפשר שידון למיתה.]

וראיתי שהג"ר דוד פוברסקי וצ"ל
(מובא בספר ישמרו דעת על ראש השנה)
ויבלחט"א בנו הרה"ג ברוך דוב פוברסקי
שליט"א (בד קודש עה"ת פ' נצבים ובימים
נוראים) כבר עמדו על זה וגם דלה דלה לנו
מבאר מים חיים לומר שאע"פ שאין
למלאכים כח הבחירה מ"מ יש אפשרות
בידם לעשות טעות ומזה נפחדו ביום הדין.
וכן כתוב באור החיים (בראשית א:א)
שבמלאך לא שייך חטא אבל שייך טעות
וכמו שעתיד אני לכתוב למטה בעזהשי"ת.
[וכתב ר' דוד וצ"ל שמלאכים טועים משום
שאין להם תורה שהיא התבלין כדי לבטל כח
היצה"ר ולכן לפעמים טועים אחר היצה"ר
שלהם אפ' כשבאים לקיים רצון הקב"ה.
דהיינו שאפ' השגגות שהם טעויות מיוסדים
ע"פ עצת היצה"ר (וע' באבי עזרי פ"א
מהלכות תשובה שכתב שבכל שוגג יש צד
מזיד) ומזה נפחדו המלאכים ביום הדין. ודבר
זה קשה להולמו שהרי כבר הבאתי מדברי
חז"ל שאין יצה"ר שורה במלאכים כלל.]

[הגר"י אייבשיץ וצ"ל (יערות דבש ח"א
דרוש ב') פירש שענין החטא הוא בשני
אופנים האחד הוא חטא המורגל שבא מחמת
חמדה ותאוה להבלי העולם וכדו' שכ"ז בא
מן היצה"ר וחטא כזה ל"ש אצל המלאכים.
ויש עוד אופן חטא והוא להיות כל חשקם
ותכלית שלימותם להשיג ולראות מראות
האלקים ומקום כבודו ויש להם מדרגה מזמן
לזמן ואם הי' ממהרים לרוב עוצם תשוקתם
העלול להביט ולעלות מהר יותר כפי
המדרגה הראוי' להם בזמן ולאט לאט זהו
אצלם עון ועל זה הם מקבלים עונשים. וצ"ע

הוציאו לגבריאלי מאחורי הפרגוד ומחיוהו שיתין פולסי דנורא אמרו ליה אי לא עבדת לא עבדת אי עבדת אמאי לא עבדת כדפקדוך ועוד וכו'. והכי נמי איתא בחגיגה (טו.) שאחר (ר"ל אלישע בן אבויה) קיצץ בנטיעות במה שראה את המלאך מט"ט יושב וכותב זכויותיהם של ישראל וחשב שמא ח"ו ב' רשויות יש בעולם. ומיד אח"כ הוציאו את מט"ט והלקוהו ס' פולסי דנורא. נמצא שהגיע עונש למלאך זו על שנתן מקום לאחר לבא לידי כפירה ל"ע.

וראה זה מצאתי באור החיים (בראשית יח:י) שמביא בשם המדרש (ע' אוצ"מ עמ' 399) שהמלאך שלא בישר את שרה ישירה שתלד בן (רק שאמר כן לאברהם ושרה שמעה מתוך האהל) נתייסר על שלא קיים שליחות לבשר את שרה עצמה.

מכתב מאליהו על חטאת המלאך מט"ט

והנה על מה שהוזכר למעלה במלאך מט"ט שנלקה בששים פולסי דנורא על שגרם לאחר לטעות ולומר שיש ב' רשויות כתב רבינו חננאל (חגיגה טו.) בזה"ל ח"ו שיש עליו דין אלא להראות לאלישע [בן אבויה] שיש לו אדון שהוא עליו עכ"ל. נמצא דלפי רבינו חננאל אין כוונת הגמ' לומר שבאמת הגיע עונש למלאך מט"ט אלא רצה לומר שנלקה בס' פולסי דנורא כדי להראות לאחר שמה שעל בדעתו שיש ב' רשויות רחמנא ליצלן איננו האמת ואף קיבל מט"ט עונש על שגרם למחשבה כזו.

ועל פי זה ייסד הגרא"א דסלר זצ"ל יסוד גדול (מכתב מאליהו ח"ב עמ' 214) שלא יתכן במלאך בחירה ולא חטא ולא עונש, אך מה שנראה לנו כאילו המלאך 'חטא' וקיבל 'עונש' כל זה הוא לתכלית בני אדם ללמדנו דרך הישרה דוגמאת ה'עונש' של המלאך מט"ט שרק בא להראות לאחר שמחשבתו איננה צודקת. ולאור דבר זה כתב

הלב הבאים לידי ביטוי ע"י שירה (כמש"כ בזכרון שמואל שיחות אות נ"ז). ולכן במלאכים אף כשיש עליהם דין והרי הם באימה ופחד עדיין יודעים בשכלם מעלת הבורא ית' ולכן צריכים לומר שירה אף בר"ה ויה"כ אבל לדידן כל ענין השירה באה מרגשי הלב ומשו"ה כשרגשי ליבנו הם בתוך מצב של יראה ופחד עצום אין לנו לומר שירה לפניו יתברך.

עונשים אצל מלאכי מרום

כאן אראנו נפלאות בכמה מקומות שחז"ל גילו לנו שהמלאכים חטאו וקיבלו עונשים על כך:

המלאכים אמרו ללוט "כי משחיתים אנחנו את המקום הזה" (בראשית יט:יג) ואח"כ אמרו "כי לא אוכל לעשות דבר עד בואך שמה" (בראשית יט:כב) ופרש"י שזה עונשם של מלאכים על שאמרו "כי משחיתים אנחנו" ותלו הדבר בעצמן לפיכך לא זזו משם עד שהזקקו לומר שאין הדבר ברשותם. וכעין זה איתא בב"ר (פ"ג ס"ט) שבגלל שהמלאכים נתגאו ואמרו "כי משחיתים אנחנו וגו'" נדחו ממחיצתו של הקב"ה קל"ח שנה. [רבינו בחיי (בראשית ג:ו) דן בקושי הידועה היאך שייך שאדה"ר חטא במה שאכל מן העץ הדעת הלא קודם שחטא לא היה בו יצה"ר וא"כ לא ייתכן שיחטא כלל. ותירץ רבינו בחיי שגם במי שאין בו יצה"ר שייך ענין החטא והביא כתנא המסייע לו דברי המדרש הנ"ל אצל המלאכים שבאו ללוט שגם השכלים (דהיינו המלאכים) יכולים לחטוא למרות שאין בהם יצה"ר. האמנם אין הדבר נתברר כל צורכו ועדיין חובה עלינו לעמוד על סוף דעתו.]

ובן איתא ביומא (עז.) א"ר שמעון חסידא אילמלא לא נצטננו גחלים מידו של כרוב לידו של גבריאלי לא נשתיירו משונאיהן של ישראל שריד ופליט וכו' באותה שעה

וכן ראיתי בשו"ת בעלי התוספות (נספח ס' י"ט) שכתב שיש מלאך הממונה על ההריון (ששמו לילה כמבואר בנדה טז:) והוא לוקח הנשמות מהגוף (פ' החדר בריקיע שכל הנשמות נחבצות משם ע' יבמות סב., סג:) ולפעמים הוא טועה ומשים נשמה הראויה להיות גוי במעי יהודיה ואותו נעשה משומד ולפעמים משים נשמה הראויה להיות יהודי במעי גוי' ואותו נעשה גר. [וצל"ע דאם המלאך הממונה על ההריון 'לילה' שמו היאך גם כן מצינו שבא מלאך זו לעזרתו של אברהם אבינו בעת מלחמת ארבעת המלכים את החמשה (כמבואר בסנהדרין צו.) הלא אין מלאך אחד עושה ב' תפקידים.]

והנה בספר חסידים (ס' תק"ל) כתב שהמלאכים יכולים לחטוא על דברים שבלא ידיעה רצה לומר שמחוסר ידיעה או השגה באיזשהו פרט יכולים לטעות ולחטוא ועל זה הם נדונים ונענשים. וכעין זה איתא בספר סודי רז"י המיוחס לבעל הרוקח (ח"ב עמ' טו במהדור' ברומברג) וז"ל המלאכים נדונים על מה שהיה להם לחשוב ולא חשבו כשאמרו "מה אנוש כי תזכרנו" (תהלים ח: ה) וע' בב"ר פ"ח ס"ו) היה להם לחשוב "אל תדין את חבריך עד שתגיע למקומו" (אבות פ"ב מ"ד) שאם היו נבראים כבשר ודם ביצה"ר היינו חוטאים ועל כן הושיט אצבעו ביניהם ונשרפו ע"כ.

ועל דרך זה כתב הרמח"ל (גנוי הרמח"ל עמ' מ-מב) שמה ששייך טעות אצל המלאכים הוא מכיון שכל ידיעה או השגה נובע רק משורש מידת אותו המלאך נמצא דכל פרט שהוא מחוץ לאותו המידה אין המלאך יכול להשיגו. נמצא שידיעות והשגות המלאכים הוגבלו כפי ערכת המלאך וא"כ יתכן ויקרה שיתעלם ממנו דבר מה ויטעה בשליחותו כיון שלא נתגלו לו כל פרטי השליחות וייענש על זה.

הגרא"א דסלר זצ"ל לבאר את מעשה המלאכים שבאו להציל את לוט שאמרו "משחיתים אנחנו" ונענשו על כך שכל זה היה חלק משליחותם לומר דברים הללו שיש בהם שמץ של כפירה ולקבל על זה 'עונש' כדי שבני אדם ילמדו ממעשיהם שאין ראוי לאדם לייחס לעצמו את גודל מעשיו ולומר "כחי ועוצם ידי עשה לי החיל הזה" (דברים ח: יז) אלא יכיר שהכל בא מאתו יתברך שמו. נמצא לפי דרך זו אין ענין בחירה כלל אצל המלאכים ואין בהם יצה"ר ואין בהם עונש רק הכל הוא חלק משליחותם לצורך שיפור עבודת ה' שלנו.

טעות אצל המלאכים

נדרי אשלם לך לקבץ בפניכם מראה מקומות שבהם מצינו להדיא שיתכן שהמלאך יטעה: וכגון הא דמצינו ששלוחי המלאך המות טעו והביאו אצלו למיתה מרים מגדלא דרדקי במקום מרים מגדלא שיער נשיא (חגיגה ד:). וכן מצינו שנהר דינור נפיק מזיעתן של חיות (חגיגה יג: ופ' התוס') (שם ד"ה מזיעתן) שאם המלאכים טועים בשיר הקב"ה מכלה אותן ובורא חדשים בכל בוקר במקומם ולכן החיות הם בפחד ונהר דינור נפיק מזיעתן. וכן הוא במכות (יב.) אמר ריש לקיש ג' טעויות עתיד שרו של רומי לטעות וכו' (והארכתי בענין זה במקו"א ועוד חזון למועד). ועוד נ"ל שכן מצינו שטעו בני אלהים (דהיינו מלאכי עליון) אחרי בנות האדם בסוף פרשת בראשית. ושו"ר שכ"כ ר' ירוחם הלוי ליבוביץ זצ"ל (דעת חכמה ומוסר ח"ג מאמר פ"ח). וכן ביצ"מ כתיב "ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר" (שמות יב: כב) ופרש"י דאע"פ שמכת בכורות לא היתה אלא על המצריים בלבד מ"מ כיון שניתן רשות למשחית שוב אינו מבחין (כדאיתא בב"ק ס.) משמע ששייך טעות אצל המלאכים שיהרג מי שאין חייב בכך כיון שאין המשחית מבחין.

ולוט הנ"ל שיש להם בחירה ומייחס שיטה זו לרמב"ם.

דעת הרמב"ם בענין בחירה במלאכים

אודה ולא אבוש לומר שנכון אני בדעת הרמב"ם ולא זכיתי לירד לסוף דעתו בזה הענין. ועתה נבא על הקודש לדון בדעתו מהו מעמד המלאכים והאם יש להם כח הבחירה כמו שיש לבני אדם. במורה נבוכים (ח"ג פ"ז) מדגיש הנשר הגדול שלבני אדם יש את כח הבחירה ולשאר בעלי חיים שאינם מדברים אין את כח הבחירה. ומזה משמע קצת שלמלאכים אין להם את כח הבחירה (אך לא להדיא כתב כן). וכן מצינו שכתב הרמב"ם (שמונה פרקים פ"ח) וזה לשונו ככתבו: "הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע וכו'" (בראשית ג:כב) וכבר ביאר התרגום הפירוש ששעורו אמנם הוא ממנו לדעת טוב ורע וכו' רצונו לומר שהוא היה אחד בעולם כלומר מין שאין מין כמותו שישתתף עמו בזה הענין אשר הגיעו ומה הוא שהוא בעצמו מנפשו ידע הטובות והרעות ויעשה איזו מהן שירצה ואין מונע לו מזה. עד כאן לשונו. נמצא שבתוך דבריו נקט הרמב"ם שהאדם הוא היחיד ממיני הבריות שיש בו כח הבחירה משמע שמלאכי השרת אינם בכלל ענין הבחירה. וכ"כ הרמב"ם להדיא בפיה"מ על סנהדרין (פרק חלק ב"ג ע"ק, ע"ק ה') שאין למלאכים בחירה.

ומאידך גיסא כתב הרמב"ם באגרת השמד בזה"ל וכאשר עמד המלאך ולמד חובה על יהושע בן יהוצדק [הכהן גדול] בשביל בניו שהיו נושאים נשים שאינן ראויות לכהונה הרחיקו האל כמו שאמר "יגער ה' בך השטן ויגער ה' בך הבוחר בירושלים הלא זה אוד מוצל מאש" (זכריה ג:ב) ומזה משמע שיש שכר ועונש אצל מלאכי השרת וכנ"ל ואם אין להם את כח

אכן היא גופא קשה למה לפעמים לא מגלה הקב"ה את כל פרטי השליחות למלאכיו אשר יצוה להם? וכי להכשיל את המלאכים בא, הלא אין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו (ע"ז ג.)? וראיתי שכתב הגר"ח פרידלנדר זצ"ל (שפתי חיים, אמונה ובחירה עמ' קנה-קנו) שבאמת יש להבין את דברי המפרשים האלו גם על דרך רבינו חננאל הנ"ל. ובעל כרחך צ"ל שגם בזה בא הקב"ה ללמדנו ולחכמנו ולא כדי להכשיל את המלאך עשה זה. שהרי בזה שמענו יסוד מוסד שיש מציאות בעולם שהאדם ייענש כתוצאה טבעית מחטאו ולא רק בתורת עונש על החטא. וחזינן הכי במלאכים אלו שטעו מחמת חסרון ידיעה ונענשו על זה שלא באו להם העונש בתורת עונש המשפט רק כתוצאה טבעית שהחטא גורם את הכליון. [בספר חסידים (מהדו') מקיצי נרדמים ס' תתר"ד) שאין המלאכים חוטאים בזדון או במרד או במעל חטאו אלא באומר מותר (ששוגג הוא כמו שכתבו הפוסקים). והוא כותב שמי שנתן בו הקב"ה חכמה יתירה נענש על מה שהיה לו לדקדק ולדעת ולא דיקדק. נמצא שגם הוא סובר ששייך טעות אצל המלאכים. ובמקום אחר בספר חסידים (מהדו') מקיצי נרדמים ס' תתרנ"ד ובאותו לשון איתא בספר השם המיוחס לבעל הרוקח עמ' עט במהדו' ברומברג) נקט שהמלאכים שבאו ללוט וגבריאלי בחורבן הבית חטאו בשוגג ולא פירט לן באיזה שוגג מיירי אם באומר מותר אם בחסרון ידיעה].

נמצא בכל זה שבאמת לא שייך ענין הבחירה אצל המלאכים כלל רק יתכן שהם "יטעו" בלא דעת ויבא לידי חטא על ידי טעותם ויקבלו עונש. בדרשות הר"י אבן שועיב (פרשת בראשית) מייחס לרמב"ן את שיטה זו שאין בחירה למלאכים והוא עצמו חולק ע"ד וכותב ע"פ המעשה עם המלאכים

משרתים שכר ועונש מנ"ל. ובאמת כן משמע מדברי הרמב"ם במו"נ (חלק א' פמ"ט) שכתב על המלאכים שהם 'שכלים נבדלים' דמשמע ששכלם מובדל מאתו יתברך ועצמאית ויש להם דעת בפ"ע לבחור הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון. [והעירוני שבשו"ת תשב"ץ (ח"א ס' ס"ג) כתב שדרך הרמב"ם להפריז על מדותיו למלאכלת שמים כדי לחזק ידי הנאחזים במצודה רעה ולא דוקא נקט כל דבריו במאמרו כפי מה שהוא סובר להלכה ולמעשה. וא"כ ה"ה למש"כ באגרת השמד דמשמע דס"ל שיש בחירה ועונשים למלאכים י"ל שכ"כ רק דרך חיזוק לקוראי האגרת וליה לא ס"ל.]

בחירה במלאכים

עד הנה דיברנו בשיטות רבותינו שאמרו שאין להם לבחור או מצד שמוכרחין הם לבחור את צד הטוב. ועם כל זה מצאתי בר פלוגתא על כל הנ"ל והוא המהר"ם ציוני (צפוני ציוני עמ' ע-עא מהדו' וויס) שנקט שאכן יש בחירה וחטא ממש במלאכים והנה לשונו ככתבו: שראינו שיש למלאכים בחירה ורצון חטא ועבירה. והשכל מסכים לזה כי ע"ד האמת אין שום בריה נכבדת אם לא שיהיה לו בחירה ורצון. וכל אשר תהיה לה יותר בחירה ורצון יותר תהיה חשובה ונכבדת ועליונה וזהו מושכל ראשון ועיונות [אצ"ל עיונית]. ושניהם הבחירה והרצון והחטא רמוזים בקרא הרצון נרמז בפסוק "הנה נשאתי את פניך גם לדבר הזה לבלתי הפכי את העיר וגו'" (בראשית יט: כא) והחטא בפסוק "כי משחיתים אנחנו" ואמרו רז"ל כי נדחו ממחיצתם קל"ח שנה וכן מצינו בגבריא וכו' וכן מחוהו למטטרון בענין אלישע בן אבויה וכו'. אחר הראתיך זה תוכל להבין ולהאמין שיש כמו כן לאלו הכתות שזכרנו שיש להם בחירה ורצון חטא ועבירה וכו' עכ"ל. ונגד כל דברי רבותינו נמצא דדברי המהר"ם ציוני בזה הם דעת יחיד שיש למלאכים בחירה ממש.

אכן מצאתי חבר לדבריו ברד"ק (בראשית יט: כא, לב: כט) שכתב שכשהקב"ה שולח מלאך לאיזשהו שליחות הרי הוא יתברך נותן להם רשות להוסיף או לגרוע מעט משליחותם כפי אשר יראו ויבינו הם שהרי בעלי שכל הם. ויש לעיין בכוונת דבריו אם זהו בחירה ממש או קרוב לכך.

המורים מהם שדברי הרמב"ם סותרים זא"ז עד שיבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם שהרמב"ם כתב עוד במו"נ (חלק ב' פרק ז') שיש למלאכים בחירה אבל לא כבחירתנו שהרי המלאך תמיד בוחר רק את הטוב וצ"ע בדיוק מאי כוונתו. וכבר הורה גבר מרן הגר"מ פיינשטיין זצ"ל (דרש משה בראשית א:ו, דברים ל: יט ד"ה העדותי) שבעצם יש למלאכים כח הבחירה רק שנחשב שאין להם בחירה משום הבנתם הגדולה שא"א לעשות נגד רצון השי"ת והוא כמו שאדם יש לו בחירה לילך לטבוע בים אבל מצד ידיעתו שימות שם הוא כאין לו בחירה לזה וזהו ענין אי-הבחירה של המלאכים. ולכאורה זהו כל כוונת הרמב"ם.

ובדומה לזה כתב בעל העקידה (שער ח') והנה לשונו: הנה המלאכים ונפשות השמים לא יתוארו באפשרות על מעשיהם אבל מתוארים שבהם פועלים בבחירה תמידית לעשות רצון קוניהם מבלי שיהיה להם אפשרות לצאת מבחירתם וכו' ואולם היה זה ההבדל בין הבחירה המלאכית אל הבחירה האנושית כי הנה המלאכים לא נבראו לקבל שכר או הפסד כי מיום שנבראו הנה שכרם אתם ופעולתם לפנייהם בהיותם

דעת האחרונים

סוף דבר נשמע שדעת רוב רבותינו שאין בחירה למלאכים וכן כמה אחרונים נקטו כדבר פשוט שאין להם בחירה וביניהם הפרי מגדים (ראש יוסף מגילה כה.), החוות דעת (נחלת יעקב פ' יתרו ד"ה ומשה עלה), הלבושי שרד (ערבי נחל בכמה מקומות ומהם בפר' וירא דרוש ט' ודרוש י"א), הס' הכתב והקבלה (דברים יב:א) והמשך חכמה (בהקדמתו לחומש שמות). וכן נקטו גדולי כת החסידים וביניהם ר' נחמן מברצללב בליקוטיו (כא:ד), והגה"צ רבי צדוק הכהן מלובלין (פרי צדיק פ' יתרו ד"ה וישראל), ועוד. [האמנם בספר תפארת שלמה מרדאמסק (פ' בראשית ד"ה קושית הפרדס במהדו"ח) כתב שלמלאכים יש בחירה.]

ובזה אסיים להביע תודה לגיסי המשכיל הרבני והרגיל בשבילי דאורייתא ר' ארי דייפיק נ"י (תושב העיר באלטימור) שעזרתני וסייעתני בעבודה זו. וגם אני מכיר טוב להגרי"י סטל שליט"א שליקט ואסף מראה מקומות על הנושא הזה (בהערות שכתב לספר אמרות טהורות חיצוניות ופנימיות עמ' רכג) וממיומי שאבתי ושתייתי. ואחר כתבי את כל זה שו"מ שכבר עמד בנדון זו הג"ר יהושע גלדצהלר זצ"ל (חתנא דבי נשא לגרא"א דסלר זצ"ל) בספרו אמנות יהושע (חלק ו' ס' ש"י–ש"ב) ויותר ממה שכתבתי לפניכם כתוב שם.

וראיתי שכתב אא"ז הר"ר אלימלך זצ"ל (נועם אלימלך, פ' במדבר ד"ה ועוד יש לפרש) שהמלאך אין לו בחירה בניגוד לצדיק שיש לו בחירה ואח"כ כתב בזה הלשון: ונפקא מינה בין אם היה נעשה על ידי מלאך או על ידי אדם הוא שהשליח דהיינו המלאך בלתי אפשרי לשנות מהשליחות לעשות גדולה או קטנה רק כמה שנמסר לו אבל הצדיק יש לו רשות לשנות להוסיף על הטובה וכו'. נמצא שהוא כותב להיפוך מדברי הרד"ק שאין למלאך להוסיף על שליחותו מחמת שאין לו בחירה. וא"כ מסתברא שהרד"ק יסבור שאכן יש להם בחירה ולכן יכולים להוסיף או לגרוע כפי הכרעתם וזהו כדעת המהר"ם ציוני, ודו"ק.

וראיתי דבר חדש מן חד דחכמי איטליא הלא הוא רבינו יחיאל נסים מפיסא ב'מאמר על האדם הצדיק ותכלית העולם' (שנדפס בקבץ על יד, סדרה חדשה ספר ח' עמ' 464–465) שכתב שהמלאכים כשהם עומדים בעולם העליון אינם מוכנים לחטא אבל כשבאים לעולם הזה בשליחותו יתברך לפעמים יעברו על דברו כמו המלאכים שבאו להציל את לוט. ולפי"ז צ"ע היאך נפרש מקרים כגון המעשה עם מט"ט ואחר שלא אירע בעולם הזה ואעפ"כ לכאורה המלאך חטא. ואולי גם הוא יסכים שמלאכי עליון במקומם בעליונים יוכלים לטעות אף אם לא יחטאו ממש.]

שלימות הכהן הגדול

שלימות הכהן הגדול היתה בעבודת יום הכפורים שלבש בגדי לבן ונכנס לפני ולפנים להקטיר קטורת שבפנים, שאז הוא תיקון הדיבור בשלימות, כי קטורת של יום הכפורים היא דקה מן הדקה ומכפרת אפילו על אבק לשון הרע כמו שכתב המהר"ל (בדרוש לשבת הגדול), ואז הוא תיקון הדיבור.

[חסדי דוד]